

UZAKTAN ÖĞRETİM DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSEL ÖĞELERİN ÖĞRENMEYE ETKİLERİ (ANADOLU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Feyyaz Bodur
Anadolu Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi
fbodur@anadolu.edu.tr

Özet

Kitap için yazı ve görüntü birbirini tamamlayan öğelerdir. Yazılar görsel öğelerle desteklenerek, konuların daha kolay öğrenilmesinin sağlanması amaçların başında gelir.

Ders kitaplarının özelliğinden kaynaklanan ayrı bir öneme sahip olan görsel anlatım öğeleri, uzaktan öğretim sistemi ders kitapları için daha da önem kazanmaktadır. Her ne kadar uzaktan öğretim sisteminde öğretim araçları olarak çağın teknolojileri kullanılmaktaysa da ders kitabı asıl ders materyali olma özelliğini korumaktadır.

Uzaktan yükseköğrenim öğrencilerinin ders kitaplarındaki bilgileri daha kolay anlayabilmelerinin yanı sıra bilgileri daha uzun süreli akılda tutabilmelerine yardımcı olması amacıyla görsel öğeler kullanılmaktadır.

Bu araştırma, Anadolu Üniversitesi'nde uzaktan öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır. Uzaktan öğretim ders kitaplarındaki görsel öğelerin işlevlerinin, uzaktan öğrenim gören öğrenciler üzerinde uygulanan anketle alınan bilgiler bağlamında değerlendirildiği bir çalışmadır.

Öğrencilerin üzerinde periyodik olarak, alanın uzmanlarınca yapılacak araştırmalar, bu öğelerden en verimli şekilde yararlanma yöntemlerini bulmakta yardımcı olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Uzaktan Öğretim, Görsel Öğeler, Anket, Ders Kitabı.

EFFECTS OF THE USING VISUAL STUDY MATERIALS ON TEACHING: ANADOLU UNIVERSITY CASE

Abstract

As a visual component image and text are complementary elements for a book. The aim for using them is to facilitate learning by supporting texts with visual elements. Visual presentation elements, which hold an extra importance due to the nature of textbooks, are gaining increasing significance for distance education course books. Despite the use of technologies such as academic counseling, the internet, CDs, audio-recordings, videotapes, television etc. as teaching tools in distance education, course books still remain as the main teaching material.

For distance higher education students, visual elements are employed to assist their longer retention of the learned material as well as help them understand the information presented in their course books.

This study focuses on students who are currently enrolled in the distance education system of Anadolu University. It analyzes the functions of the visual elements such as tables, figures, graphs, pictures, and photographs in the distance education course books in the light of the survey data obtained from the students

studying in the aforementioned distance education context. It should be noted that the proper use of such visual elements requires expertise. Conducted on students by field specialists, periodic research will definitely help find out the ways to ensure maximum instructional benefit from such visual elements.

Keywords: Distance education, visual element/actor, questionnaire, course book.

GİRİŞ

Türkiye’de 1970’li yıllarda başarısız denemeleri görülen uzaktan öğretim sisteminin, sağlam ve sürekli gelişme gösteren çağdaş modelinin temelleri Anadolu Üniversitesi bünyesinde 1982-83 öğretim yılında yaşama geçirilmiştir.

Tüm üniversitelere tanınan açık öğretim sistemine, ileri teknolojiyi gerektirmesi nedeniyle bu eğitim-öğretim sistemine yalnızca Anadolu Üniversitesi talip olmuştur. Anadolu Üniversitesi bünyesinde kurulan Açıköğretim Fakültesi önce ülke düzeyinde başladığı eğitim öğretim çalışmalarını uluslararası düzeyde geliştirerek Açıköğretim uygulamalarını sürdürmektedir.

1982-1983 öğretim yılında İktisat ve İş idaresi alanlarında yaklaşık 30.000 öğrencisiyle açık yükseköğretime başlayan Açıköğretim Fakültesi, 1993-1994 öğretim yılından itibaren İktisat Fakültesi, İşletme Fakültesi ve Açıköğretim Fakültesi adlarıyla üç ayrı Fakülte olarak uzaktan yükseköğretimi sürdürmektedir.

2015-2016 öğretim yılında Açıköğretim sisteminde aktif öğrenci sayısı bir buçuk milyonu aşmıştır. 11 lisans 30 ön lisans programı bulunmaktadır (<https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1>). Bu programlarda 1400 dolayında türden ders kitabı asıl ders materyali olarak kullanılmaktadır.

Görsel Öğelerin Ders Kitapları İçin Önemi

Bilinen hikâyedir; Büyükannesi torununa kitaptan masal okuyormuş. Masal, kraldan kraliçeden, yakışıklı prensen, dünya güzeli prenesten, bahçesinde rengârenk çiçekler, kuşlar ve tavşanlar olan muhteşem saraylardan söz ediyormuş. Küçük çocuk büyükannesinin elindeki kitaba uzanıp bakmış. Ne çiçekler, kuşlar ne de prens ve şatosu varmış. Anlayamadığı siyah çizgilerden başka hiçbir şey görememiş. Tüm hayalleri uçup gitmiş. Büyükannesinin anlattığı şeyler “yalan mıydı?” diye düşünmüş.

Okuma yazması olmayanlar için yazıların bir anlamı yoktur. Onlara ancak görüntüler bir şey anlatır. Bu nedenle okulöncesi çocuk kitapları resim ve fotoğraflardan oluşturulur. Çocuk kitaplarında çok görülen görsel anlatım öğeleri büyükler için hazırlanan kitaplarda da gerek duyuldukça kullanılmaktadır.

Yaygın bir tanımlamayla, ders kitaplarında görsel öğeler denildiğinde, yazılı metinler arasında kullanılan, grafik, tablo, şekil, diyagram, şema, harita, karikatür, resim, fotoğraf, ikonografi gibi görüntülerden söz edilmektedir. Diğer deyişle, tablo, şema, şekil, grafik, resim, ikonografi vb. gibi görsel öğeler uzaktan öğretim ders kitaplarında yazılı bilgileri desteklemek ve açıklamak amacıyla kullanılan bilgi verici özel görüntü düzenlemeleridir.

Kitap için yazı ve görüntü birbirini tamamlayan öğelerdir. Yazılar görsel öğelerle desteklenerek, konuların daha kolay anlaşılması amaçlanır. Görsel öğelerin bilinen en önemli üstünlüğü, şeylerin neye benzediğini göstermesidir. Özellikle öğrencilerin deneyim alanı dışındaki nesne ve olayların sözle yapılan betimlemelerine somutluk getirmektedirler. Okuyucu üzerinde sözle uyandırılması oldukça zor olan etkilerin elde edilmesinde de görsel öğelerden yararlanılabilir (Gökdağ, 1986: 26).

Günümüzdeki uygulamalara baktığımızda, genelde görsel materyallerden, geçmişteki kullanıma nedenlerine bağlı olarak yararlanıldığı söylenebilir. Heinich ve meslektaşları (1999: s.64)

öğrenme- öğretim süreçlerinde görsellerin üstlendikleri rolleri ki bu rolleri arasında görsel materyallerin öğrenme-öğretim sürecinde kullanıma nedenlerini şöyle açıklamışlardır:

- Görseller sunulmak istenen konuyu ya da nesneyi tam olarak ifade edebilir ve gösterebilir. Örneğin, bir sözcük herkeste aynı şeyi çağrıştırmayabilir; ancak resmi sunulan bir nesne herkes tarafından aynı şekilde

algılanır. Başka bir deyişle görsel materyaller, öğretilmek istenenlerin herkes tarafından aynı şekilde algılanmasını sağlar ve farklı yorumları ortadan kaldırır.

- Görseller dikkati çekerek ve bu dikkatin sürekli uyanık kalmasını sağlayarak öğrencilerin güdülenmelerini sağlar.
- Görseller anlaşılması zor konuları basitleştirebilir. Örneğin; çizimler, karmaşık bilgilerin bellekte saklanmasını ve gerektiğinde hatırlanmasını kolaylaştırır.
- Sözel açıklamalarla birlikte görsel materyallerin kullanılması içeriğin zenginleşmesine ve sözel açıklamalarla öğrenmede zorluk çeken öğrencilerin görseller aracılığıyla açıklamaları kaçırmamalarına yardımcı olur (Heinich'den aktaran Aydın, 2006: 53)

Her görsel öğenin, yer aldığı konu ve sayfada ayrı bir işlevi vardır. Genel olarak da görevleri şu şekilde tanımlanabilir:

Grafikler: Grafik, Sayısal verilerin görsel olarak ifade edilmesidir. Grafikler sayısal verileri gösteren tablolardan daha ilgi çekici ve anlaşılırdır (Ataizi, 2006: 96). Grafikler, miktar, ölçü, boyut, durum ve sıraya ilişkin, anlatımı güç konuları, açıklığa kavuştururlar. Okuyucunun dikkat ve ilgisini bu noktalara çekerek, onların önemini yansıtır ve akılda kalmasına yardımcı olur (Ceyhan, 2003: 91).

Tablolar (Çizelgeler): Sözel ve sayısal bilgileri satırlar ve sütunlar halinde düzenlemektir. Okuyucuyu sıkmadan sayısal veriler hakkında bilgi aktarmanın bir yoludur. Tablolar, kronolojiler, miktarlar ve hiyerarşiler gibi soyut ilişkilerin anlaşılmasını sağlar.

Şemalar: Bir aracın yapısını veya çalışmasını, bir olayın oluşumunu ana hatlarıyla gösteren resimsi çizimlerdir. Gerçek görüntülere ulaşamadığı ve ulaşılması mümkün olmayan olayların yerini tutacak olması nedeniyle çizimlerin nitelikli olması önemlidir.

Haritalar: Yeryüzündeki belirli bir alanın kuşbakışı görüntüsünün belirli bir oranda küçültülerek çizimidir. Daha çok tarihi ve coğrafi konuların anlatımına destek amacıyla kullanılırlar. Ders kitaplarından bağımsız haritalarla karşılaşıldığında ilişkili konuların hatırlanması açısından önemli bir işleve sahiptirler.

Resimler: Gerçek görüntülerin elde edilmesinin güçlüğü karşısında yapılan temsili çizimlerdir. Resimler de özel yetenekli kişiler tarafından çizilmelidir. Resmi çizecek kişinin ilgili konu hakkında bilgi yeterliği olması gerekir. Yetenek gerekli bir öğe olmakla birlikte bu alandaki başarının deneyim ile kazanıldığı da göz ardı edilmemelidir (Ceyhan, 2003: 89).

Fotoğraflar: Uzaktan öğretim ders kitaplarında kullanılmak üzere, konu ile ilgili olarak özel seçilmiş veya çekimi yapılmış görsel öğelerdir. Fotoğraflar gerçek nesnelere görüntüleridir.

Karikatürler: Metinde anlatılanları örneklemek amacıyla yapılan çizimlerdir. Az görüntüyle çok bilgi aktarmayı amaçlar. Bu nedenle de karikatür çizerler ince düşünce yeteneği olan kişilerdir. Her ülke insanınca aynı şekilde yorumlanabilecek bir görsel anlatım türüdür. Ders konularına esprili bir ilgi çekicilik sağlar.

Yukarıda sözü edilen görsel öğeler ders kitaplarının bir anlamda vazgeçilmez görsel öğeleridir. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle görsel düzenlemeler daha kolay ve nitelikli biçimde hazırlanabilmektedir. Aynı zamanda görsel anlatım seçenekleri teknolojinin gelişmesiyle daha da artmıştır. Bu olanaklar ders kitaplarını gerek biçimsel gerekse içerik yönünde geliştirerek okuyucunun kolay algılamasına olumlu katkıda bulunmaktadır.

Hangi alanda olursa olsun görsel öğeler, ders konularının ilgi çekiciliğini sağlama, konuları daha anlaşılır kılma, akılda daha uzun süre barındırma ve gerektiğinde hatırlamayı sağlama gibi amaçlar için kullanılır.

Görsel anlatım öğeleri, uzaktan öğretim sistemi ders kitapları için ayrı önem taşımaktadır. Çünkü uzaktan öğretim sisteminde öğrenci ile öğreticinin yüz yüze gelmesi durumu kısıtlıdır. Uzaktan öğrenim gören öğrenciler daha çok ders kitaplarına bağımlıdırlar. Diğer deyişle, her ne kadar uzaktan öğretim sisteminde öğretim araçları olarak akademik danışmanlık, internet, CD, ses kaseti, videokaset, televizyon gibi teknolojiler kullanılmaktaysa da ders kitabı asıl ders materyali olma özelliğini korumaktadır.

Asıl öğretme ve öğrenme materyalinin ders kitabı olması nedeniyle ders kitaplarında biçim ve içerik düzenlemesi üzerinde durulması önemli bir konudur.

Ders kitaplarının en önemli sınırlılığı, hedef kitlesini oluşturan öğrencilerin değişik kişisel özelliklere sahip olmasıdır. Bir yazılı gerecin öğrencilerin beklentilerine ve gereksinimlerine uygun olması gerekir. Öğrencilerin beklentilerine ve gereksinimlerine uygun olarak hazırlanmış ders kitapları daha yararlı, daha kalıcı ve daha etkileyici özelliklere sahiptirler. Ancak uzaktan eğitime yönelik bir ders kitabı hedef kitleye uygun olarak hazırlanmış olsa da değerlendirilerek geliştirilmelidir (Kaya, 2002: 97).

Bu bağlamda, uzaktan öğretim ders kitapları diğer ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında, hazırlaması diğer kitaplara göre daha uzun bir süreci kapsamaktadır. Ayrıca içeriği için özel bilgi ve beceri gerekmektedir. Yine uzaktan öğretim ders kitabı yazımında çağdaş teknoloji donanımlı bir teknik alt yapı ve uzman bir ekibe zorunluluk vardır. Her şeyden önemlisi de sisteme gelecek öğrenci profilinin bilinmesi, öğrenme durumlarının saptanmasıdır.

Uzaktan öğretim ders materyallerini hazırlayanlar, öğrencilerin karşılaşacakları sorunların bilincinde olarak iyi bir bilgi kitabı yazmanın yanı sıra anlaşılabilir ve uzaktan öğretebilme tekniklerinde sahip olma özellikleri taşımasına da dikkat etmelidirler.

Anadolu Üniversitesi İktisat İşletme ve Açıköğretim Fakültelerinde okutulan ders kitaplarında çeşitli dönemlerde içerik ve tasarım anlamında değişiklikler yapılmış olmakla birlikte en kapsamlı değişiklik çalışmalarına 1999 yılında başlandı. Gerek bilgilerin yenilenmesi yönünde gerekse yazılı metinleri destekleyen ve ilgi çekici kılan görsel anlatım tekniklerini daha akılcı kullanılması anlamında köklü yenilikler yapılmaya başlandı. Özellikle tablolar ya da grafikler, dikkati yönlendirmesi açısından çerçeve içinde, şekil numarası ve açıklamasıyla birlikte renkli olarak sunulmaktadır. Ayrıca, ünitelerin giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinde kullanılan tüm sözel düzenleyiciler farklı ikonografilerle tanımlanmıştır (Bozkaya, 2002).

Kitap yazarları tarafından da kabul gören bu yenilikler her öğretim yılında ders kitaplarına uygulanmaktadır. Bu öğretim yılına kadar 300 dolayında kitap yeniden tasarlanıp basıma hazırlanmıştır.

Eski ders kitaplarına göre içindeki bilgiler kadar anlatım yöntemleriyle de büyük yenilik gösteren yeni tasarım ders kitapları, dış kapağından ünite kapaklarına kadar tasarım olarak da değiştirildi. Yeni tasarıma göre yazılan ders kitapları görsel olarak zenginleştirildi; Grafik, şekil, tablo, resim, karikatür ve fotoğraf gibi görsel öğeler eski ders kitaplarına oranla yeni tasarımda daha çok kullanıldı.

SORUN

Uzaktan yükseköğretim öğrencilerinin temel öğretim materyallerinden olan ders kitapları, sistemin gereklerine uygun olarak hazırlanmaktadır.

Ders kitaplarında belirli dönemlerde gerek içerik gerekse biçimsel olarak değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler arasında metinlerin görsel öğelerle daha çok desteklenip zenginleştirilmesi önemli bir yer tutmaktadır

Uzaktan yükseköğrenim öğrencilerinin ders kitaplarındaki bilgileri daha kolay anlayabilmeleri ve bilgileri daha uzun süreli akılda tutabilmelerine yardımcı olması amacıyla kullanılan bu tablo, şekil, grafik, resim, fotoğraf vb. gibi görsel öğelerin öğrenciler tarafından kabul görüp görmediği, çalışmanın problemini (sorun) oluşturmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında çalışmanın sorunu:

Uzaktan yükseköğretim ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin kolay öğrenmeye, bellekte uzun süre kalıcılığa ve hatırlamaya etkisi olmaktadır mı? Öğrenciler bu konu hakkında ne düşünmektedirler? Şeklinde ifade edilebilir.

Genel olarak tanımlanan bu sorun daha açılacak olursa;

Uzaktan yükseköğretimde kullanılan görsel öğeler öğrenmeyi kolaylaştırmakta mıdır?

- 1- Bu görsel öğeler amaçlara uygun olarak kullanılmakta mıdır?
  - 2- Uzaktan öğrenim gören öğrencilerin, ders kitaplarında yapılan görsel öğelere ilgili yeni düzenlemeler ders kitaplarına olumlu katkıda bulunmuş mudur?
  - 3- Öğrencilerin görsel öğelerin öğrenmeye olumlu etkisi hakkında ki görüşleri nasıldır?
- Sorularına öğrencilere uygulanan anketler değerlendirilerek yanıt bulmak bu çalışmanın temel sorunudur.

Amaç

Her uğraşın bir amacı vardır. Yükseköğretimin temel amaçlarından biri de öğrenim görmek isteyenlere kendi kuralları içinde öğretim hizmeti vermektir.

Öğretmeyi gerçekleştirirken de kullanılan öğretim malzemelerinden biri ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında konuların anlatımında sözcüklerin yetersiz kaldığı ve onlara açıklık kazandırmak gerektiği durumlarda, yazılı anlatımları resim, fotoğraf ve grafik gibi görsel öğelerle desteklemek, anlatılan konuda vermek istediğimiz mesajın doğru algılanması için zorunluluk haline gelmiştir (Ceyhan, 2003: 88).

Değişik dalların ders kitaplarındaki anlatım çeşitlilikleri olduğu gibi, aynı konularda yazılan ders kitaplarında dahi farklı anlatım teknikleri kullanılabilir.

Bu bağlamda, çalışmanın amaçlarını,

- 1- Uzaktan yükseköğretim ders kitaplarında kullanılan anlatım yöntemini belirleyebilmek
- 2- Öğrencilerin, ders kitaplarında kullanılan tablo, şema, şekil, grafik gibi görsel öğelerin öğrenmeye katkısı olduğu kanısında olup olmadıklarını belirleyebilmek
- 3- Öğrencilerin, ders kitaplarında kullanılan fotoğraf, resim, karikatür vb. görsel öğelerin öğrenmeye katkısı olduğu kanısında olup olmadıklarını belirleyebilmek.
- 4- Uzaktan öğrenim gören öğrencilerin kişisel özelliklerinin, ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin konuları öğrenmelerinde etkili bir özellik olup olmadığını belirleyebilmek olarak sıralayabiliriz.

Önem

Uzaktan öğretim sisteminde az masrafla en kolay ve her yerde yararlanabilecekleri asıl öğretim malzemeleri ders kitaplarıdır.

Öğrencinin kendi kendine öğrenmesinde etkili ve verimli bir materyal olan Uzaktan öğretim ders kitabı, düşünceleri, kavramları, olguları tam, doğru ve anlaşılır biçimde tümevarım yöntemiyle ileten, biçimsel (renk, şekil, büyüklük, çizim ya da fotoğraf) açıdan çeşitli özelliklere sahip bir öğretim aracıdır. (Hakan, 2004: 6).

Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler her geçen gün yeni olanaklar sunmakta, bu yeni teknolojik olanakların kitap baskı teknolojisine katkısı olmaktadır. Yeni teknolojiler, gerek içerik gerekse biçimsel bakımdan ders kitaplarındaki yeniliklere de olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma;

- 1- Uzaktan öğretim ders kitaplarının yeniden sunumu sırasında daha kolay öğretici yöntemler kullanmada yardımcı olması açısından önemlidir
- 2- Ayrıca öğrencilerin, bugün kullanılmakta olan ders kitaplarındaki görsel öğelerin yararlılığını değerlendirebilmeleri açısından önemlidir.
- 3- Yine bu çalışma ders kitaplarında kullanılan tablo, şema, şekil, grafik türde görsel öğelerle, fotoğraf, resim, karikatür türü görsel öğelerin öğrenciler açısından ne anlam taşıdığına bilinmesi anlamında önemlidir.

- 4- Son olarak bu çalışma benzer çalışmalarla karşılaştırma yapma ve bu alanda başka araştırma yapacaklara kaynak olabilmesi bakımından önemlidir.

Varsayımlar

Aşağıda sıralanan maddeler araştırmanın temel varsayımlarını oluşturmaktadır;

- 1- Ders kitapları uzaktan yükseköğretim öğrencilerinin temel ders aracıdır
- 2- Uzaktan yükseköğretim ders kitapları diğer ders kitaplarından farklı bir anlatım tekniğiyle yazılmıştır.
- 3- Uzaktan yükseköğretim öğrencileri öğrenme sürecinde daha çok ders kitaplarından yararlanmaktadır.
- 4- Ders kitaplarında kullanılan görsel öğeler konuların anlaşılmasını kolaylaştıran unsurlardır.
- 5- Ders kitapları, sistemin gereklerine uygun olarak hazırlanmışlardır.

Sınırlılıklar

Araştırma uzaktan yükseköğretim ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin öğrenmeye katkısını olup olmadığının öğrencilerin görüşleri alınarak değerlendirme amacıyla yapılmıştır ve aşağıda sıralanan sınırlılıklar içerisinde gerçekleştirilmiştir.

1. Araştırma Anadolu Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen uzaktan yükseköğretim sistemine kayıtlı ve Ankara ilinde yerleşik bulunan öğrencilerle sınırlı tutulmuştur.
2. Araştırmaya örnek olarak alınan kitle, uzaktan öğretim dershanelerinden ders desteği alan Ankara ilinde yerleşik öğrencilerle sınırlıdır.
3. Araştırmaya örnek alınan kitle araştırmanın yapıldığı gün dershanede bulunan öğrencilerle sınırlıdır.
4. Ankete katılanların öğrencilerin insandan kaynaklanan sınırlılıkları söz konusudur.

YÖNTEM

Bu çalışmada sözü edilen eş deyişle üzerinde durulacak bilgileri elde etmede izlenen yollar ile araştırmanın evren ve örnekleme ilişkin konulara bu bölümde değinilecektir.

Evren ve Örneklem

Aşağıda, araştırma için bir anlamda hedef kitle demek olan evren ve örneklem üzerinde durulmaktadır.

Evren

Bu çalışmada Uzaktan yükseköğretim gören Anadolu Üniversitesi İktisat, İşletme ve Açıköğretim Fakültesi öğrencileri araştırmanın evreni olarak ele alınmıştır.

Örneklem

Araştırmada daha önce de belirtildiği gibi Uzaktan yükseköğretim gören öğrenciler tanımı içerisinde, Anadolu Üniversitesi'nin İktisat, İşletme, Açıköğretim Fakültesi öğrencileri incelenmektedir.

Ancak sözü edilen Fakülte öğrencilerinin tümüne ulaşamama sınırlılığı içinde, Ankara ilinde yerleşik uzaktan yükseköğretim gören ve dershaneden ders desteği alan öğrenci grubu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Yolları

Araştırma amacının gerçekleştirilebilmesi için çalışma iki bölümde ele alındı. Birinci bölümde bu alandaki yazılı kaynaklardan yararlanma yoluna gidilerek, dünyada ve Türkiye'de daha önce uzaktan yükseköğretime, özellikle de uzaktan öğretim ders kitaplarına ilişkin yapılan çalışmalar saptanmaya çalışıldı. Saptanan bu çalışmalar, olanaklar ölçüsünde elde edilerek incelendi.

Araştırmanın bulgularının örneklem üzerinde uygulanacak anket yolu ile elde edilmesi kararlaştırıldı. Anket nesnel tarama şeklinde yapıldı ve Likert tipi beş dereceli tutum ölçeği kullanıldı.

Basılı ve elektronik ortamdaki bu konu ile ilgili kaynaklar üzerinde çalışmalar tamamlandıktan sonra, öğrencilere yönelik anket sorularının hazırlanmasına başlandı.

Daha önce bu araştırmaya benzer çalışmaları olan ya da bu çalışmaya katkısı olacağı düşünülen çalışmaların anket sorularından yararlandı. Anket üç bölümden ve toplam 45 sorudan oluştu. Birinci bölümdeki 8 soru öğrencilerin kişisel bilgilerinin elde edilmesine yönelik sorulardan oluştu.

İkinci bölümdeki 20 soru ders kitaplarındaki tablo, şema, şekil, grafik gibi görsel öğelere ilişkin soruları içerdi. 3. bölümdeki 17 soru ise ders kitaplarında kullanılan fotoğraf, resim, karikatür türü görsel öğelere yönelik sorulardı.

Anket sorularının güvenilirliğinin ve anlaşılabilirliğinin belirlenmesi için bir ön anket uygulaması yapıldı. Anadolu Üniversitesinde çalışan ve aynı zamanda uzaktan öğretim öğrencisi olan 50 kişiye anket uygulandı.

Bu uygulama sonucunda bazı sorular elendi ya da eklendi. Anlaşılmayan sorular daha anlaşılır şekilde yeniden yazıldı.

Anket Ankara ilinde uzaktan öğretim gören öğrencilere uygulandı. Anket formları bir dershaneden ders desteği alan uzaktan öğretim öğrencilerle dağıtılarak, aynı ortamda doldurulup geri toplandı. 733 öğrenciye anket formu dağıtıldı. Anketlerin tümü geri alındı.

Anket sorularına güvenilir yanıtlar verilmesini sağlamak amacıyla katılanlardan kimlik bilgisi istenmedi.

Anket sorularına verilen yanıtlar bilgi işlem ortamına aktararak SPSS analiz programında, anketlerden elde edilen verilerden yararlanılarak tablolar oluşturuldu. Verilerin istatistiksel çözümlenmesinde frekans ve yüzde dağılımı ile t ve f testlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde anlatılanlar, uzaktan yükseköğrenim gören Anadolu Üniversitesi İktisat, İşletme ve Açıköğretim Fakülteleri öğrencileri üzerinde uygulanan anketin değerlendirme sonuçlarıdır.

Kişisel Bilgilere İlişkin Bulgular

Araştırma için, anketin yapıldığı Ankara ilindeki bir dershaneden ders desteği alan 733 öğrenciye anket formu dağıtılmıştır. Geriye dönen 733 anket formunun kişisel bilgilerinin değerlendirilmesi sonuçlarına göre;

- Öğrencilerin, %49'si Kadın %51'si erkektir.
- Öğrencilerin, %12,8'i 18-20, %40'ı 21-24, %22,5'i 25-29, %10,9'u 30-34, %7,5'i 35-39, %6'sı 40 ve üstü yaştaadır.
- Öğrencilerin %31'i İktisat Fakültesi, %38,3'ü İşletme Fakültesi, %30,7'si Açıköğretim Fakültesi öğrencileridir.
- Öğrencilerin %27,8'i 1. sınıf, %30,8'i 2. sınıf, %24,4'ü 3. sınıf, %17'si 4. sınıf öğrencisidir.
- Öğrencilerin, %25,5'i memur, %6,7'si işçi, % 1'i Kendi işinde çalışan, %1'i emeklidir. %44'ü ise hiçbir işte çalışmayan durumundadır.
- Öğrencilerin %25'i evli, %69,9'u bekar, %4,7 si ise dul, boşanmış, vb. konumundadır. Öğrencilerin çoğunluğunu bekar öğrenciler oluşturmaktadır.

Görsel Öğelerin Fakülterle ve Sınıflara Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Uzaktan öğretim ders kitaplarında kullanılan görsel öğeler, şekil, grafik, tablo ile fotoğraf, resim ve karikatür olarak iki grupta sorgulanmıştır.

Öğrencilere yöneltilen "Görsel malzeme olarak şekil, grafik, tablo gibi görsel öğeler gerektiği kadar kullanılıyor" şeklindeki yargıya, İktisat ve İşletme fakülteleri öğrencileri çoğunlukla katıldıkları şeklinde görüş belirtmişlerdir (%45,3). Katılmayan yüzdesi ise %36 dır.

Açıköğretim fakültesi öğrencilerinin %52,2'si ise ders kitaplarında görsel malzeme olarak şekil, grafik, tablo gibi görsel öğelerin gerektiği kadar kullanılmadığı görüşündedirler. %34,1'i gerektiği kadar kullanılıyor yanıtı vermişlerdir

Ders kitaplarında kullanılan fotoğraflara ilişkin yöneltilen “Görsel malzeme olarak fotoğraf ders kitaplarında gerektiği kadar kullanılıyor” şeklindeki görüşe ise, yine İktisat ve İşletme fakülteleri öğrencilerinin (%43,4) çoğunluk olarak katıldıkları görülmektedir. Açıköğretim fakültesi öğrencilerinde ise bu oran ise %35,8 dir. Katılmayanların yüzdesi ise İktisat ve İşletme Fakültelerinde %34,6, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinde ise %45,4’dür.

Ayrıca, ders kitaplarında kullanılan şekil, grafik, tablo gibi görsel öğelerin kullanımındaki olumluluk iktisat İşletme ve Açıköğretim Fakülteleri öğrencilerinde benzer sonuçlar gözlenmektedir. Öğrencilerin sınıfları yükseldikçe bu tür görsel öğelerin olumlu etkisinin öğrencilerce daha kabullenilir olduğu görülmektedir.

Bunun nedeni araştırmanın yapıldığı dönemde İktisat ve İşletme Fakülteleri ders kitaplarının yeni tasarıma göre yazılmış olması olarak görülebilir.

Ders kitaplarında fotoğraf kullanımının etkilerine ilişkin sınıflar bazında öğrenci görüşlerine göre; Öğrenciler ders kitaplarında kullanılan fotoğrafların olumlu katkısı olduğuna çoğunlukla olumsuz görüş belirtmektedirler. Bununla birlikte fotoğrafların öğrenmeye etkisine ilişkin görüşler diğer görsel öğeler için söylenenlerle benzer sonuçları göstermektedir. İktisat ve İşletme fakülteleri 4.sınıf öğrencileri 1. sınıf öğrencilerine oranla daha olumlu görüş belirtmişlerdir. Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin 1 ve 2. sınıf öğrencilerinin olumlu ve olumsuz görüşleri birbirine yakın orandadır.

Bu veriler, Açıköğretim Fakültesi ders kitaplarının İktisat ve İşletme Fakülteleri ders kitaplarına göre görsel öğelerden daha yoksun olarak kabul edildiği söylenebilir.

2004 yılında “Açıköğretim Sistemi Lisans Programlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmada, İktisat ve İşletme fakülteleri öğrencilerinin “Kitaplardaki şekiller, grafikler, resimler ve fotoğraflar öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır” şeklindeki yargıya ortalama %67,3 oranında “Katılıyorum” diyerek olumlu görüş belirtmişlerdir. (Hakan, 2004: 102).

Bu çalışma için yöneltilen benzer 21. yargıya, iktisat ve İşletme fakülteleri öğrencilerinin “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” şeklindeki olumlu yargılarının toplamı yaklaşık %14’tür.

Uzaktan öğretim öğrencileri üzerine yapılan bir başka benzer çalışmada; “1. sınıf öğrencilerinin hemen hemen yarısı görsel unsurların ders kitaplarında yeterince kullanıldığını belirtirken, diğer yarısı da yeterince kullanılmadığını düşünmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kararsız öğrenci sayısının yüksek oluşudur. Öğrenciler görsel malzemeleri konuyu destekleyici bir unsur olarak görmekte ve açıklayıcı bir örnek oluşturduklarını söylemektedir. Görsel unsurların ders kitaplarında yeterince kullanılıp kullanılmadığına ilişkin soruya ankete katılan dördüncü sınıf öğrencilerinin %52’si ya görsel unsurların yeterince kullanılmadığını düşünmekte veya kararsız olduğunu ifade etmektedir.” (Banar, 1996: 66).

Diğer çalışmalardaki bu farklı ve daha yüksek oranda olumlu görüş belirtmelerinin nedeni soru içeriğinde aranmalıdır. Bozkaya, Banar ve Hakan’ın yaptıkları benzer çalışmaların benzer anket sorularında, tablo, şekil, grafik gibi görsel öğeler ile fotoğraf, resim, karikatür gibi görsel öğeler aynı soru içinde kullanılmıştır. Oysaki bu iki tip, farklı işlevsel türe sahip bu görsel öğeler ayrı sorular haline getirilmelidir. Denekler hangi görsel öğeleri ağırlıkta görerek yanıt verdikleri ölçülememektedir.

Tablo, grafik, şema gibi görseller konuların yoğunlaştırılmış harfsel ve sayısal bilgilerinden oluşur. Resim, fotoğraf, karikatür türü görseller ise bilgi vermenin yanında kitapta görsel estetik yönünden de kullanılabilir. Bu nedenle fotoğraf, resim, karikatür gibi görsellerin öğrenmeye katkıda bulunma amaçlı olarak hazırlanmaları daha fazla uzmanlık gerektiren bir konudur. Çünkü bu tür görseller yazınsal anlatımdan daha kolay anlam kaymalarına ve konudan kopmalarına neden olabilir.

Görsel Öğelerin Cinsiyete Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Şekil, tablo grafik gibi görsel öğelerin öğrenmeye katkısına ilişkin sorulara alınan görüşlerin cinsiyete göre analizi sonucunda, iktisat ve İşletme fakülteleri kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere göre olumlu görüş belirtme oranı

daha fazladır. %52,8'e %37,8. Buna karşın Açıköğretim Fakültesi kadın öğrencilerin 51,8'i, erkek öğrencilerin de %52,1'i olumsuz görüştedirler.

Fotoğrafın ders kitaplarında gerektiği kadar kullanıldığı savına İktisat ve İşletme fakülteleri kadın öğrencilerin %44,6'sı olumlu görüş belirtmişlerdir. Bu oran Açıköğretim fakültesi kadın öğrencilerde % 33,7'dir. İktisat ve İşletme fakülteleri erkek öğrencilerin 41,5'i Açıköğretim fakültesi erkek öğrencilerin 49,4'ü katılmıyorum şeklinde cevaplamışlardır.

Görsel Öğelerin Yaş Gruplarına Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Uzaktan yükseköğretim öğrencilerinin yaş aralığı, örgün yükseköğretim öğrencilerinden farklılık göstermektedir. Örgün yükseköğretimde yaş grubu aralığı 18-23 arasında iken uzaktan yüksek öğretimde alt sınır 18 olarak tutulmakta ancak üst sınır öğrenci sayısı çok az olsa da ileri yaşlara kadar uzanabilmektedir.

Araştırmamızda da alt sınır 18 olarak alınmış, üst sınır ise 40 ve üstü yaş olarak belirtilmiştir. Kişisel bilgiler bölümünde de açıklandığı gibi, öğrencilerin %75'i 18-29 yaş grubu arasındadır.

Yargılara belirtilen görüşler yaş gruplarına göre anlamlı bir dağılım göstermemektedir. Farklı soruların yaş gruplarına göre farklı dağılımı söz konusudur. Eş deyişle, İktisat İşletme ve Açıköğretim Fakülteleri öğrencilerinin yaş özelliği ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin algılanmasında ayırt edici bir özellik değildir denilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

- Anketin değerlendirmesi sonucunda varılan genel kaniye göre, öğrencilerin %60'ı üzeri oranda, uzaktan öğretim ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin öğrenmeye katkısının olmadığı görüşündedir.
- Uzaktan yükseköğretim öğrencileri, şekil, grafik, tablo gibi görsel öğelerin öğrenmeye katkısının fotoğraf, resim, karikatür gibi görsel öğelerden daha fazla olduğu görüşündedirler.
- İktisat ve İşletme Fakülteleri öğrencileri Açıköğretim Fakültesi öğrencilerine oranla görsel öğelerin öğrenmeye katkısı olduğuna daha fazla inanmaktadırlar. Bu tür bir sonuca, İktisat ve İşletme fakülteleri kitaplarında yapılan tasarım değişikliklerin katkısı olduğu söylenebilir.
- Olumsuz görüşlerin fazla olmasının nedeni olarak; anket uygulanan grubun, derslerinden başarısız olan, bu nedenle de dershanelerden ders desteği alan öğrenciler olmasıdır denilebilir. Bu sonucun da doğal olduğu düşünülebilir.
- Diğer benzer çalışmalarda olumsuz görüşlerin bu çalışmaya göre daha az olmasının nedenini de görsel öğeler tanımı içine giren tüm görsel öğelerin aynı soru içinde kullanılmasında görebiliriz.
- Ancak bu çalışmadaki örneklem öğrenci grubunun bu özelliğine rağmen fakültelere göre %15-20 gibi bir gurubun görsel öğelerin öğrenmeye olumlu katkısı olduğunu belirtmesi görsel öğelerin önemini ortaya koymaktadır.

Görsel öğelerin ders kitaplarında gerektiği şekilde kullanılabilmesinin uzmanlık gerektiren bir konu olduğu unutulmamalıdır. Öğrencilerin üzerinde zaman zaman yapılacak araştırmalar, bu öğelerin en verimli şekilde kullanılma yöntemlerini ortaya koymada yararlı olacaktır.

Öneriler

Ders kitabı kavramı, "Bir ders için hazırlanmış ve seçilmiş, sınanmış ve doğruluğu kanıtlanmış bilgilerden oluşan basılı eser." tanımını içerir.

Ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken temel ilkeler vardır. Uzaktan öğretim ders kitapları ise ayrı bir özellik taşıması nedeniyle de diğer kitap ve ders kitaplarından ayrıcalıklı teknikte hazırlanması gerekir. Uzaktan öğretim ders kitapları;

- Temel öğrenme kaynağı olma,
- Bilgi verme,
- Bağımsız öğrenme yeteneğini geliştirme,

- İnceleme yapma,
  - Soru Yanıtlama,
  - Problem çözme,
  - Problem çözmeye yöneltme,
- gibi işlevleri yerine getirme özelliklerine sahip olmalıdır (Alkan, 1981: 15).

Uzaktan öğretim sisteminde yazarların, öğretimin uzaktan oluşunun yarattığı öğrenme sorunları ile ilgili dersin öğrenilmesinden kaynaklanan sorunları bilmeleri gerekmektedir (Gökdağ, 1986: 15).

Bu bağlamda ders kitapları için hazırlanan görsel öğelerin nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

-Görsel öğeler, bir düşüncenin sözle anlatımından daha etkili olacağı durumlarda kullanılmalıdır.
-Görsel öğelerin yanlış anlaşılması olasılığına karşı uygun açıklama yazılarına yer verilmelidir.
-Konuyu anlaşılır hale getirmek ve okuma zamanını azaltmak amacıyla gerekli her yerde her tür görsel öğeler kullanılmalıdır.

- Kullanılan resim fotoğraf gibi görsel öğelerde bilinen nesnelere yer almasına, dikkat edilmelidir.
  - Fotoğraf çerçevesi içindeki anlam kayması yaratacak ve ilgiyi dağıtacak gereksiz nesnelere ayıklanmalıdır.
  - Resimlerle metinlerin birbirini tamamlamasına özen gösterilmelidir.
  - Sayfa düzeni planlanırken, tek tek sayfalar ele alınmamalı bir bütün olarak ders göz önüne alınarak hareket edilmelidir. Ayrıca karşılıklı iki sayfanın tek bir şekil oluşturmasına dikkat edilmelidir. Böylece kullanılacak, fotoğraflarla, resimlerle öğrencinin konu üzerinde yaratılacak ilgi artırılabilir (Kaya, 2002: 101).
  - Fotoğraflar, bir fikir bir durum ya da bir olayı gerçek yönleriyle yansıtmada en etkili araçtır. Her fotoğraf ayrı ve bağımsız bir düşünceyi yansıtmalıdır...(Ceyhan, 2003: 90).
  - Kullanılan görüntülerin ve baskı kalitesi yüksek olmalıdır. Basit değil ama kolay anlaşılabilir olmalıdır.
  - Çok renkli fotoğrafların siyah- beyaz olarak basılması bazı görüntü ve anlam eksikliğine neden olabilir. Bu nedenle siyah-beyaz baskılar için siyah-beyaz çekilmiş fotoğraflar kullanılmalıdır.
  - Görsel öğe ve metin ilişkisi göz önüne alınarak bir tasarım yapılmalıdır. Metnin resmi örtmesi (metnin baskın olması nedeniyle resmin işlevini yitirmesi) ya da resmin metni örtmesi (resmin baskın olması nedeniyle metnin işlevini yitirmesi) çalışmaların canlılığını ve iknasını etkilemektedir. (Işık, 2006: 266-267).
  - Tablolarda kullanılan renklendirmeler de zorunlu olmadıkça birbirine yakın tonlarda renklerden ve renk körlerinin ayırt etmekte zorlanacağı renkleri kullanmaktan kaçınılmalıdır. Özellikle tablo ve grafik gibi görsel öğelerin anlatımında kullanılan çizgilerin renkleri ile zemin renkleri baskı niteliğinin kötü olması durumunda karışabilmekte ve anlaşılmaz olmaktadır.
  - Yazılı anlatımı destekleyen veya açıklamaya ilişkin olarak konan görsel öğeler metinle aynı sayfada yer almalıdır.
  - Fotoğraf ve resim gibi görsel öğeler gerçek boyutlarından küçültülerek kullanıldığında anlaşılabilirliği azalıyor, ek olarak verilmelidir.
- Gerçeğe yakın görseller, ilk başta öğrencilerin dikkatini çekebilir; ancak gereksiz ayrıntılar öğrencilerin öğrenmesini engelleyebilir. Öte yandan, aynı durum hiç gerçekçi olmayan görseller için de geçerlidir. Yaratılacak olan görseller ne aşırı gerçekçi ne de gerçekten tamamen uzak olmalıdır. (Aydın, 2006: 59)

Amaç metni desteklemesi ve metinde anlatılmak istenenleri göstermesidir. Resim ve fotoğraflar gerçek yaşamdaki üç boyutluluğu iki boyutlu olarak gösterirler. Bu nedenle amacına uygun fotoğraf ve resim bulmak kolay bir iş değildir. Gerektiğinde birden fazla resim ya da fotoğraf kullanılabilir.

Tüm bu öneriler bağlamında, görsel öğelerin ders kitaplarının vazgeçilmezleri olarak kabul edilerek, gerektiği şekilde kullanılabilmesinin uzmanlık gerektiren bir konu olduğu unutulmamalıdır. Öğrenciler üzerinde zaman zaman yapılacak benzer ve farklı araştırmalar, bu öğelerin en verimli şekilde kullanıma yöntemlerini ortaya koymada yararlı olacaktır.

Not: Bu çalışma 5- 6 Şubat 2016 Tarihlerinde Antalya’da düzenlenen 2nd International Congress on Education, Distance Education and Educational Technology- ICDET’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Anadolu Üniversitesi, <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1> adresinden 05.01.2016 tarihinde alınmıştır.

Anadolu Üniversitesi, <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1> 05 Ocak 2016.

Alkan, C. (1981). Açık Üniversite, Uzaktan Öğretim Sistemlerinin Karşılaştırmalı olarak İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.

Ataizi, M, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Değerlendirme, Geliştirme, Ed. Ferhan Odabaşı, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2006.

Aydın, C.H. (2006). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Değerlendirme, Geliştirme, Ed. Ferhan Odabaşı, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Bozkaya, M. (2002). Ders Kitaplarının tasarımı: Bireyselleştirilmiş Öğrenme İlkelerine göre Açıköğretim Ders Kitapları Örneği, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 4.

Bozkaya, M. (1999). Yazılı ve görüntülü sembol sistemleriyle yapılan öğretimin örgün ve uzaktan eğitim öğrencilerinin başarısına etkisi, Basılmamış Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Banar, S. (1996). Bir Uzaktan Öğretim Aracı Olarak Basılı Ders Malzemesi Ve Görüntü Düzenlemesi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dergisi, sayı 2, cilt 2, Eskişehir.

Ceyhan, E. ve diğerleri (2003). Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi, Anı yayıncılık, Ankara.

Gökdağ, D. (1986). Uzaktan Öğretimde Basılı Materyeller, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Hakan, A. ve diğerleri (2004). Açıköğretim Sistemi, Lisans Programlarının Değerlendirilmesi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Işık, M. ve diğerleri (2006) Genel ve Teknik İletişim, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.

Kaya, Z. (1996). Uzaktan Eğitimde Ders Kitapları, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara.

Kaya, Z. (2002). Uzaktan Eğitim, Pegem A Yayıncılık Ankara.